

B.D. Zhumakayeva¹, B.C. Carbasov²

The Kazakh State Women's Pedagogical University
d.bereke2009@mail.ru

LECTURE CONDUCTING TECHNIQUES

Annotation: One of active methods of educating at higher school is a lecture. A lecture directly influences on mastering of educational object, perfection of process of employment. The types of lectures, structure of text of lecture, technology of realization of lecture, are examined in the article. Methods and receptions are presented for the increase of efficiency of lectures.

During the achievement of the indicated aim technology of educating compensates the necessities only приэффективном, optimal, rational, productive combination of receptions.

Article the technology of realization of lecture written on a theme shows как правильно to assort educational materials, as needed to plan the process of educating and realization of employment, and also specifies on the ways of increase of efficiency of lesson-lecture.

Keywords: lecture binary, reflection, press-conference, technology.

УДК 37-013

Б.Д. Жұмақаяева, Б.С. Сарбасов

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті

ДӘРІС САБАҚТАРДЫ ЖҮРГІЗУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аннотация. Жоғары мектепте белсенді оқу әдістерінің бірі – дәріс. Дәріс сабақтарды жетілдіру оқу пәнінің игеру үдерісіне тікелей ықпал етеді. Мақалада дәрістің түрлері, дәріс мәтінінің құрылымы, дәріс жүргізу технологиясы қарастырылады. Дәрістің тиімділігін арттыратын әдіс-амалдар ұсынылған.

Белгіленген мақсатқа жету барысында жүзеге асырудың тиімді, оңтайлы, ұтымды, өнімді, амал-әрекеттерін, тәсілдерін дұрыс үйлестіре белгенде ғана оқыту технологиясы өз қажеттілігін өтейді. Дәріс жүргізу технологиясы тақырыбындағы мақала оқу материалын дұрыс сұрыптай білу, сабақ үдерісін жоспарлау және дәрісті жүргізу амал-әрекеттерін қарастыра отырып, сабақтың тиімділігін арттыруда дәріс әдісінің оңтайландыру жолдарын көрсетеді.

Дәріс сабақтарын тиімді жүргізу дәріскердің оқу материалының тақырыбынан бастап, барлық құрылымдық жүйесін жан-жақты ойластыру, қисындастыру әрекеттеріне қатысты болатыны анық. Дәріскердің тыңдарман зейінін аударудың психологиялық тәсілдерін қолдануы дәрістің қызықты болуына септігін тигізеді. Мақалада дәріскердің аудиторияға сұрақ қоя білу шеберлігі, ең маңызды мәселеге сұрақ арқылы назар аудартуы, түйінді ойларды ерекшелей көрсетіп, қайталап бекітуі сияқты тәсілдері дәріс жүргізу технологиясының құрамды бірліктері ретінде көрсетіледі.

Тірек сөзер: дәріс, бинарлы, рефлексивті, пресс-конференция, технология.

Дәріс сабақтары туралы сөз қозғалғанда таныс, белгілі мәселе сияқты көрінеді. Шындығында дәріс сабақтарын жүргізудің әлі де терең зерделене бермейтін, әр дәріскердің көп жылдық тәжірибесі арқылы орнығатын амалдары мен дәрістің ішкі бірліктері, тәсілдемелік жүйесі бар.

Дәріс әдіс ретінде орта ғасырларда-ақ пайда болған. Дәріскер өз тарапынан еш пікір қоспастан тек көпшілік алдында ғылыми ақпаратты дауыстап оқудан туындаған. Бірте-бірте көпшілікке хабарлама жеткізу жолдары түрленіп, жетілдіріле бастаған. ХҮІІІ ғасырда дәріс логикалық қисынды жүйе ретінде қалыптаса байтады. Ал ХІХ ғасырда оқытудың өзге де көп түрлері пайда болады. Әйтсе де дәріс оқу білімгерге ғылыми ақпаратты жеткізудің ең негізгі түрі болып орнықты. Дәріс – баяндау мен түсіндіру, ойды дәйектеуден құралатын теориялық білімді (ақпаратты) жеткізудің негізгі түрі. Дәріс сабақ негізінен репродуктивті білім беруге бағытталады. Дәрістің басты құндылықтары – ғылымилық, ақпараттылық, жаңалық. Дәрістің өзге әдістен айырмашылығы аз ауықым мөлшерінде көп ақпарат көзіне қол жеткізуге

болатындығында. Белгілі бір мәселеге сәйкес мол ақпарат көзін игеру, оны жүйелі, ретімен ұсына алу, жан-жақты кең ауқымда қамти алу дәрістің тиімділігін көрсетеді.

Дәріс білім беру саласы мен өндірісте, қоғам өмірінде де еркін қолданылады. Дәріс, жалпы, барлық елде еркін қолданыстағы әдіс. Сондықтан да лекция әдісін жетілдіру, кемелдендіру үздіксіз жүргізілуде.

Өткен ғасырда-ақ әдістеме ғылымында әдістің түрлері жіктеліп, дәрістің әдіс ретіндегі ерекшеліктері сараланған болатын. «Методика преподавания литературы» (1962) еңбегінде В. В. Голубков дәрістің бірнеше түрін (шолу, монографиялық, өмірбаяндық, кіріспе дәріс) саралап, қолдану амалдарын айқындап берді.

Әдіскер дәрістің басты мақсаты: оқу материалын жинақтау, көркем мәтін үзінділерін кіріктіру дей отырып, дәрістің басты талаптарына баяндау формасының дұрыс таңдалуы, көсемсөздің кіріктірілуі және көркем мәтін үзінділерінің болуы деп атап көрсетеді[1].

Негезінде дәріс басқа әдістермен тығыз байланыста жүзеге асады. Түсіндіру, баяндау, сұрақ-жауап, дәріскер мен аудиторияның сұхбаты, диалог т.б. әрекеттер қатар келіп, дәріс әдісінің тиімділігін асыра түседі.

Білім беру саласындағы жаңа үрдіс әдіс-тәсілдерді де қайта саралауға мүмкіндік туғызды. Жаңа оқыту технологиялары кейбір әдістерді топтастыра түсті. Дәріс әдісінің де жаңа түрлері туындады. Оқытудың жаңа технологияларына орай дәрістің дәстүрден тыс түрлері қалыптасты. Бірнешеуіне тоқталып өтейік:

Кіріспе дәріс: сол пән бойынша жалпы ұғым беріледі. Пәннің мақсат, міндеттері, қысқаша құрылымы таныстырылады. Пән бойынша талап етілетін жұмыс бағыты, бағалау саясаты т.б. түсіндіріледі.

Ақпараттық дәріс: ғылыми-ақпаратпен таныстырады, ғылыми болжамдар мен тұжырымдар репродуктивті түрде баяндалады, түсіндіріледі.

Шолу дәрісі: пәнішілік және пәнаралық байланыстардың жүйесі көрінеді, ақпаратты қорыту барысында көп ассоциациялық байланыс болуы мүмкін. Белгілі кезеңдер, дәуірлерге ортақ мәселелер, ұқсастықтар мен байланыстар қамтылады.

Проблемалық дәріс: білім проблемалық сұрақ немесе мәселе, жағдаят арқыл қалыптастырылады. Оқытушы мен студент арасындағы диалог зерделеу, пайымдау, негізгі мәселені айқындау бағытында жүргізіледі. Шешудің жолдарын қарастыру барысында, зерттеушілік әңгіме түрінде проблема айқындалады. Проблемалық жағдаят дәрістің негізгі өзегіне айналады. Қ.Тасболатов: «Проблемалық ситуация тудыру — сұрақ қойып, оны шешу ғана емес, мұндағы сұрақ оқушыға бейтаныс, өздігінен ізденіп, өзінше қорытынды жасай білетіндей сұрақ болуға тиіс» дейді[1]. Дәрістің түйіні білімгер мен дәріскердің берлесе отырып түйткілді шешуіне бағытталады.

Визуалдық дәріс: оқу материалы экранда визуалды (видео, иллюстрациялық сурет) түрінде ұсынылады. Лектор түсініктеме береді, тұжырымдар жасалады.

Бинарлы (дүэт)бұрыс дәріс: Студенттердің зейінін тексеруге, ынталандыруға бағытталады. Ақпаратта кейбір метаологиялық, мазмұндық, әдістемелік бұрыс ақпарат жіберіледі. Дәріс соңында қандай қателіктерге жол берілгені сұралады.

Конференция дәріс: жоспарланған мәселе бойынша бірнеше алдын ала баяндама даярланады. Әрқайсына белгілі мөлшерде (10 мин) оқылап, дәріс соңында қорытындыланады.

Прес-конференция дәрісі: сабақтың тақырыбы, қарастыратын мәселе белгілі болған соң студенттер оқытушыға жазбаша сұрақ береді, сұрақтар сұрыпталып, маңыздыларына жауап беріледі. Баяндау, түсіндіру, тұжырымдау, ой қорыту түрінде жүргізіледі.

Сұхбат әріс: сұхбат дәріс еркін әңгіме түрінде жүргізіледі. Дәрістің басты мәселелері студенттер мен оқытушының ортақ пікір білдіруі нәтижесінде айқындалады. Логикалық, проблемалық сұрақтар қойылып, мәселе кең талқылауда жүргізіледі.

Тірек-конспектілі дәріс: дәріс кестелер мен жіктелік сызбаларға құрылған. Студенттер маңызды ақпараттың конспектісін жазады, түсініктеме беріледі.

Рефлексивті дәріс: дәріс студенттердің қабылдаған білім, білігін анықтауға бағытталады. Дәрістің ұтымды немесе қиындық тудырған жерлері анықталады. Келесі дәрісте сарапталған мәселелерге мән беріледі.

Кеңес беру дәрісі: дәріс бір түрі «сұрақ-жауап» түрінде ұйымдастырылады. Дәріс бойы пәннің барлық бөлімдері бойынша қойылған сұрақтарға жауап беріледі. Екінші түрі «сұрақ – жауап – талқылау» түрінде жүргізіледі.

Дәрістің басты ерекшелігі ақпараттылығында дедік. Яғни дәрістің мазмұнды болуы, дерек көздерін тиімді кіріктіре алу, оқу материалын жүйелі құра білу дәріскерге көп талап қояды. Дәріскердің ғалым тынысы неғұрлым кең болса, тыңдарманның табар олжасы да соғұрлым мол әрі жарқын болады. ***Дәріс сабақтарының құрылымында неге баса көңіл болу керек?***

Алдымен, дәрістің тақырыбы айқын мақсатқа бағытталуы, өзекті мәселені қозғауы маңызды. Егер дәріс белгілі бір курстың бір тақырыбы ретінде алынған болса, курсты тақырыптарға жіктегенде ең маңызды мәселелерді шорғырландыруды көздеген жөн.

Ескерту: дәріс әдебиет тарихынан әдеби тұлғаның шығармашылық, өмірбаяндық дәрістеріне арналса, тұлғаның өміріндегі қайшылықты кезеңдерді, не түйткілді мәселелерді тақырыптан тыс қалдырмау, қалыпты баяндауға ғана құрылатын ақпараттарды тізбектеуден шеткері болу қажет.

Екіншіден, дәрісте қарастырылатын мәселені жоспарлай отырып, жіктеген орынды. Ол үшін дәрісте қамтылатын барлық материалды жинай отырып іштей үшке бөлуге болады: кіріспе бөлім, негізгі және қорытынды. Дәрістің кіріспе бөліміне қандай ақпаратты қамту керектігін анықтау маңызды. Себебі кіріспе бөлімде бірілетін білімнің негізгі өзегі емес, тыңдаушыны қызықтыратын мәліметтер, қоғамдық көзқарастар (әдеби орта пікірі), немесе сол тақырыптың тыңдарманға берері, маңыздылығы сөз болады. Дәрістеосы мәселені қарастыруға түрткі болған жайлар, бұған дейін мәлім болған қандай ақпараттар бар, сондай-ақ аудиторияға кіріспе сұрақтар беру арқылы мотивацияны туғызу маңызды. Студент мативациясын туғыза алу дәрістің өнбойында тыңдарман зейінін «соңғы аялдамаға дейін» жетектеп отыратын «жолсерік» іспеттес.

Дәрістің негізгі бөлімінде оқу материалының салмақты бөлігі қамтылады. Оқу материялымен кең түрде таныстыру (мәлімдеу, баяндау, түсіндіру) міндеті қойылады. Негізгі бөлімде, үш мәселеге аса көңіл бөлген жөн. Олар:

1. материалдардың мазмұнына,
2. материалдың көлеміне,
3. берілетін уақытқа.

Материалды мазмұнды құру жан-жақты ізденіспен келетіні белгілі. Қазіргідей ақпарат ағыны мол кезеңде оқу материалына қосарлық негізгі, өзектісі қайсы ажырата алу, дәрістің мақсатына сай сұрыптай білу, тың деректерді тауып қолдану да білім, білікті қажет етеді. Материалдың тыңдарман зейінін жалқытыратындай тым көлемді болмауы да керек. Психологтардың айтуынша оқылатын дәрістегі бірінен кейін екіншісі үстемелеп келетін көп мәліметтерді сіңіру мүмкін емес. Тұлғаның типіне қарай: аудиал, визуал, кинестетик болып бөлінетінін есепке алмағанның өзінде, адамның белгілі бір уақыт ішінде ғана ақпаратты белсенді сіңіре алатынын ескерген абзал. Сондықтан дәріскер тарапынан қандай да бір тың мәліметтен кейін, ойланып іштей қорытуға мүмкіндік жасалып отыру керек. Білгілі бір ойға жасалатын түйіннен кейін сол түйіннің жеке тармақтары мен қорытылу жолдарын саралаған тиімді.

Қорытынды бөлімде дәріс бойынша берілетін оқу материалының түйіні жасалады. Негізгі бөлімде сараланған ойлардың ең басты түйіндері көрсетіледі. Дәрістің өн бойында қарастырылатын мәселелер кезінде де дәріскер тарапынан шағын тұжырымдар болуы мүмкін. Дегенмен дәріскердің өзіндік пікірі мен көзқарасы қорытынды бөлімде ашық жариялануы маңызды.

Сонда дәрістің құрылымын, жоспарын мынадай қалыпта көреміз:

1. Дәрістің тақырыбы (Тақырыптың ғылым кеңістігінде қарастырылу жайынан ақпарат беру).
2. Жоспары (мақсаты, міндеттері, дәрісте кездесетін теориялық ұғымдар глоссарийі).
3. Кіріспе бөлім (тыңдаушының мативациясын туғызуға бағытталған материалдар: суреттер, видео, проблемалық жағдаят, дәйексөз, замандастарының көзқарастары, анықтамалық немесе пролемалық сұрақтар т.б.).
4. Негізгі бөлім (негізгі оқу материалы, жіктемелік сызбалар, анықтамалар, көзқарастар, түйіндер, талдау материалдары, үлестірме тарериалдар т.б.). Оқу мазмұнын иллюстрациялық материалдардың көмегімен сіңіру. Эпизодтық талқылаулар жасау, анықтамалық сұраулар қою арқылы басты ұғымдарды игеру.
5. Қорытынды бөлім (басты тұжырымдар т.б.). Ең басты материалды ерекшелей көрсете отырып қайталап бекіту. Аудиториядан қойылған сұрақтарға жауап беру арқылы да басты мәселерді нақтылау, тұжырымдау.
6. Қолданылған дерек көздері, сілтемелер.
7. Кері байланысқа бағытталған сұрақ-тапсырмалар.

Дәрістің негізгі қуат-көзі – ақпарат. Сондықтан дәрістің оқу материалын тиімді құра білу маңызды. Алайда дәрісті өз бетінше оқылатын оқулық материалынан, басқа да ақпарат көзінен ерекшелейтін, дәрістің тиімділігін арттыратын бірнеше факторлар бар. Атап айтар болсақ:

1. Лексика-композициялық құрылымы (инверсия, конверсия, салыстырулар, интеграциялық байланыстар, тезистің бөліктеріне мәлімдемелер, тұжырымды қорытындылар);
2. Психо-педагогикалық мәні (материалдың тартымды баяндалуына, мазмұнды өзектілеуге, сұрақтарды туындату әрі дидактикалық талапқа сай қоя білу шеберлігіне, полемика (сұрақ-жауап), мәнді талқылаулар мен проблемалық жағдаяттарды көтере біру, дәйектемелер мен айқын дәлелдерді келтіру, нақты мысалдармен түйіндеп отыру, қажет жерінде әдеби образдар мен афоризмдермен көркемдеу т.б.);
3. Сөйлеу мәнеріне қатысты (дәріскердің сөздік қорының молдығына, лексиканы алмастыра қолдануына, көркем баяндауына, сөйлеу ырғағы, дауыс қарқынына, негізгі ойға екпін түсіре ерекшелей айтуы т.б.);
4. Көрнекілігіне қатысты (құрылымдық, жіктемелік кестелер, дәйектемелі, талдамалық графиктер, аудио, видеожазбалар, иллюстративті суреттер, көрме, мұрағат материалдары, көркемфильм үзінділері т.т.)

Әр дәрістің мазмұны құралатын материалына байланысты болғанмен, әр тақырыптың негізгі идеялық өзегі болуы шарт. Оқылатын дәрісте тыңдарманды белсенді (ой белсенділігі туралы) қатыстырудың тәсілдері әралуан: бірде дәріскер шығармасынан үзінді пайдаланса, бірде мазмұнға қатысты тарихи деректі, документті, тағы бірде тақырыпқа қатысты сұрақты, енді бірде әртүрлі көзқарасты салыстыра айтады. Кейде

нысанға әдеттегіден тыс басқа қырынан, басқа ғасыр адамы көзқарасы тұрғысынан, әдеби кейіпкер көзімен, бала көзімен, бала таныммен қараған да тиімді.

Дәріс сабақтарында тыңдарманның психологиялық ерекшелігін ескере отырып, зейін, қабылдау, ойлау, есте сақтау сияқты функционалдық-танымдық қабілет-қарымды есепке алу қажет. Кейде шектен артық эмоцияналды-экспресивтілік те кері ықпал етуі мүмкін. Дәріс жүргізу барысында білімгердің зейінін аударудың психологиялық тәсілдері болады. Оның бірі – дауыс қарқыны. Хабарламаның мәніне қарай дауысты бірде көтеріңкі, бірде бәсеңдету, дауыс тонын, темпін құбылту тыңдарманды жалықтырмау үшін жасалатын әрекет.

Дәріс кезіндегі кідірістердің де өз ықпалы бар. Ең басты мәселені ерекшелік көрсету үшін кідіріс жасау, кейде, тыңдарманның зейінін айтылмақ сөзге аудару мақсатында кідіріс жасауға болады. Ым, ишара негізгі нысанды нұсқау, не кері шегініп барып тоқтау т.б ым, ишара да өз кезегінде білімгерлердің назарын аударуға ықпал етеді.

Аудиторияға сұрақ қоя білу, ең маңызды мәселеге сұрақ арқылы назар аударту маңызды. Ол білімгерлердің негізгі аспектіге зейінін аударды әрі белсенді ойлауына ықпал етеді. Дәріс кезінде ауық-ауық аудиторияға бағытталған қаратпа сөздің де зейінді аударуға ықпалы болады.

Кейде баяндап келе жатып, айтылып жатқан мәселені күрт үзіп тоқтап қалуда зейінді бұруға, сөздің соңын естуге деген тыңдарманның ықпалын аударуға сеп болады.

Көрнекі материалдар зейінді аударуға ықпал етеді, Кейде аудио көрнекілікті видео көрнекілікпен алмастырып отырудың да пайдасы бар. Білімгерлердің зейінін белсендіретін тәсілдің бірі – диалогтар, талқылаулар, коммуникативті қарым-қатынас орнату.

Әрине, дәріс кезінде талқылауларға көп уақыт бөлуге мүмкіндік бола бермейді. Талқылауларды ұзартып алудың қажеттігі де шамалы. Әйтсе де дәріскер тұжырымды өзі хабарламай тұрып түйткілді мәселелерде шағын талқылауға түсіре алса, басты тұжырымдарды есте сақтаудың мүмкіндігі арта түседі. Дәріс кезінде қолданылған жеңіл юмор да психо-эмоционалдық әлеуеттің жақсара түсуіне септігін тиігізеді.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Инновационное обучение: стратегия и практика/ под.ред. В.Я.Ляудис –М.,1994.-217 с.
- [2] Веблер В.Д. «Дидактика высшей школы» Метериалы семинара. Ярославль 2002.
- [3] Голубков В.В. Методика преподавания литературы М., Учпедгиз. 1962. -494
- [4] Тасболтаов Қ. Әдебиет сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру жолдары А., Мектеп, 1974.

REFERENCES

- [1] Innovatsionnoe obuchenie: strategiya i praktika/ pod.red. V.Ya.Lyaudis –M.,1994.-217 s.
- [2] Vebler V.D. «Didaktika vysshey shkoly» Meterialy seminar. Yaroslavl' 2002.
- [3] Golubkov V.V. Metodika преподаvaniya literatury M., Uchpedgiz. 1962. -494
- [4] Tasboltaov Қ. Әдебиет сабағында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру жолдары А., Мектеп, 1974.

Б.Д. Жумакаева, Б.С. Сарбасов

Казахский Государственный Женский Педагогический Университет

ТЕХНОЛОГИЯ ПРОВЕДЕНИЯ ЛЕКЦИИ

Аннотация: Одним из активных методов обучения в высшей школе является лекция. Лекция непосредственно влияет на освоение учебного предмета, совершенствование процесса занятия. В статье рассматриваются виды лекций, структура текста лекции, технология проведения лекции. Представлены методы и приемы для повышения эффективности лекций.

В ходе достижения указанной цели технология обучения возмещает свои потребности только при эффективном, оптимальном, рациональном, продуктивном сочетании приемов.

Статья написанная на тему технология проведения лекции показывает как правильно сортировать учебные материалы, как нужно планировать процесс обучения и проведения занятия, а также указывает на пути повышения эффективности урока-лекции.

Процесс восприятия, понимания и усвоения лекционного материала невозможен без внимания, которая заключается в направленности и сосредоточенности психической деятельности человека на определенных объектах или действиях и отстранении от всего остального.

Ключевые слова: лекция, бинарная, рефлексивный, пресс-конференция, технология.